

DAGENS FRÅGOR

Den 8 augusti 1943.

»Modern» historiepedagogik i blixtbelysning. Åtskilligt tyder på att ämnet historia i de svenska läroverken har att motse kritiska tider. Visserligen behöver man kanske ej bli alltför orolig över författarinnan Ingeborg Björklunds och den herostratiskt ryktbare Stig Ahlgrens gemensamma upptäckt, att den nazism, som tyvärr för några år sedan spårades i vissa gymnasier, egentligen berodde på att Odhner—Westmans lärobok framställt »de tyska grevarna och diktatorsgestalterna» Carl X Gustaf, Carl XI och Carl XII såsom framstående män. Mera olycksbådande är då, att fru Alva Myrdal numera tycks vara på väg att taga sig an skolfrågorna. Det säges också ryktesvis, ovisst med vilket fog, att historia hör till de ämnen, som kunna motse en beskärning av sitt timantal i den nu sittande skolkommissionen. De ivrigaste anhängarna av den politiska historiens undanskjutande till förmån för de ekonomiska och sociala momenten utveckla dessutom alltjämt en nitisk och på åtskilliga håll tydligen framgångsrik propaganda. Man synes mångenstädes sväva i okunnighet om att den överrepresentation av den politiska historien i skolkurserna, som tidigare otvivelaktigt förekom, numera helt tillhör det förgångna. I själva verket har pendeln slagit över ett gott stycke i motsatt riktning och det politiska stoffet på vissa punkter inskränkts under det minimum, som det av sakliga skäl har rätt att kräva.

I denna situation kan det vara ganska nyttigt att taga kännedom om de resultat, som uppnåtts i ett land, där man gått mycket långt både i att sätta utvecklingens sociala och ekonomiska faktorer i högsätet och i att ersätta det förkättrade inlärandet av viktigare namn och kronologiska hållpunkter med »modernare» pedagogiska hugskott. Ett utmärkt tillfälle härtill har just lämnats. *New York Times*, som plägar tävla med sin namn i London om ställningen som världens mest ansedda tidning, har en tid ägnat den amerikanska historieundervisningen sitt intresse. Den har nu i april offentliggjort resultatet av en undersökning av kunskaperna hos ej mindre än 7,000 recenter vid 36 universitet och *colleges* över hela Förenta staterna. Resultatet var sådant, att det till och med i det rådande världsläget väckte allmän och livlig uppmärksamhet.

Den uppgift, som förelades de 7,000, var att besvara ett frågeformulär om tjugotvå punkter (delvis uppdelade i åtskilliga undermoment). Frågorna, som berörde ett antal viktiga personer, händelser och förhållanden ur U. S. A:s historia, geografi och nutida offentliga liv, gällde ej blott den politiska utan även de ekonomiska, sociala och kulturella sidorna av utvecklingen. För amerikanska studenter måste de med få undantag betraktas som skäligen lätta. Men trots detta blev resultatet sensationellt uselt. Även om måhända på sina håll den speciella, ofta något barnsliga amerikanska universitetshumorn kan

tänkas ha haft ett finger med i spelet, var det veritabla avgrunder av okunnighet, som blottades. En rad exempel bör kunna ge en om ock svag föreställning härom.

Endast 6 % visste vilka som voro unionens tretton ursprungliga stater. I många svar placerades stater långt västerut (Californien, Oregon, Minnesota, Washington m. fl.) bland dem. Blott 29 % hade reda på en så enkel sak, som att St Louis ligger vid Mississippi, bara 19 %, att Milwaukee är beläget vid Michigan. Blott 22 % lyckades nämna två av Abraham Lincolns insatser i Förenta staternas utveckling, medan motsvarande uppmaning i fråga om Thomas Jefferson endast hörsammades av 16 %. En i Amerikas historia så viktig händelse som den s. k. nullifikationsakten kunde ej definieras av mer än 6 %. Henry Thoreau, en av den amerikanska litteraturens främsta klassiker, var blott känd för 16 %, Roger Williams, Rhode Islands grundare och en viktig gestalt i den politiska idéhistorien, av 20 %. Än märkligare är, att ej mindre än 1,705 studenter icke visste, att Abraham Lincoln var unionens president under inbördeskriget. Tjugofem bland dem nämnde i stället George Washington, hela 150 sydstatsledaren Jefferson Davis! Andra förslag voro Woodrow Wilson, Theodore Roosevelt och Herbert Hoover. Trettio procent kände ej till att Wilson var president under det första världskriget; omkring hundra tillfrågade »röstade» vid denna fråga på Hoover, ännu fler på Coolidge. Att tyskar och irländare voro de båda nationaliteter, som dominerade bland invandrarna 1845—60, visste blott 14 %, medan ej mindre än 500 studenter av de 7,000 ansågo, att denna plats tillkom kineser och japaner.

Lika illa var det med den ekonomiska utvecklingens elementer. Blott 7 % kunde nämna tre framstående namn ur de amerikanska järnvägarnas hävder, och endast två procent kände till, i vilket decennium de första järnvägarna byggdes i U. S. A. Åttio procent gingo bet på att nämna två namn, som voro förknippade med trust- och monopolväsendets utveckling. Ej mycket bättre visade det sig vara med nu aktuella personer. Sumner Welles var okänd för mer än hälften av studenterna, Henry Stimson för en tredjedel. Att *open door* är U. S. A:s traditionella politik mot Kina, visste ej mer än 15 % av representanterna för det unga bildade Amerika.

Nästan ännu mer slående än den i och för sig monumentala okunnetheten äro de vilda gissningar, med vilka en stor del av de tillfrågade sökte kompensera sin brist på elementärt vetande. Utrymmet tillåter tyvärr icke många exempel utöver de redan anförda — de skulle annars vara nog så roande — men det kan med gott samvete sägas, att dessa svar äro av den art, att de fullständigt omöjliggöra varje försök från »moderna» pedagoger att hävda, att bristen på kunskap om namn och data skulle motvägas av ett »historiskt betraktelsesätt» och »sinne för de stora sammanhängen». Dylika förmildrande omständigheter kunna svårligen åberopas för amerikanska studenter, som tro, att Lincoln var deras lands förste president, att Jefferson gått till odödligheten såsom chef för frälsningsarmén eller upptäckare av elektriciteten, att Alexander Hamilton konstruerat den första telefonen, att Walt Whitman gjort sig känd som missionär i

Fjärran Östern eller att de första amerikanska järnvägarna anlades 1590.

Det är ganska begripligt, att *New York Times'* avslöjanden ha välat åtskillig bestörtning. Reaktionen har artat sig olika. De modernpedagogiska kretsarna vid Columbia University visade sin mentalitet med att genom en våldsam kampanj tvinga en av undersökningens initiativtagare, d:r Studebaker, att avgå från *Federal Office of Education*. Kommentarererna i ansedda tidningar ha emellertid visat en skarp blick för de egentliga sammanhangen. Man har klart för sig, att »a person ignorant of history is a good deal like a motorist in a strange territory without a road map». Man har observerat, att flertalet av studenterna vid sina läroverk genomgått kurser i »American history, social studies or government». Och man fann orsakerna till det sorgliga resultatet i 20- och 30-talens nya idéer inom historieundervisningen. Anklagelsen fick mycket bestämd form. »There is the prevailing opinion in American teaching circles that dates and personalities should be soft-pedaled in history courses; that the main emphasis should be on great social forces, broad economic trends, sociologic developments, political changes etc.» I skarp kontrast mot denna förölyckade form av historieundervisning ställes den metod, som man i U. S. A. anser utmärka den engelska skolan: ordentligt inlärande av namn, årtal o. d. Och i mycket karakteristiska satser sammanfattas de båda metodernas resultat:

»As we see it, dates and outstanding personalities are the pegs of history, on which your mind can hang the facts pertinent to those persons and those times. Get the concrete facts firmly in mind, and you can work out from them to grasp the broad social forces that swirled around those focal points. Start with teaching the social forces, and you apparently load the dice against the student's ever really learning any history. — — — True, the social-forces method is the easier way; some might even unkindly call it the lazy man's way. A student taking an examination in social-forces history can bull the professor up to the eyebrows with a ream or so of solemn, vague and starry-eyed hogwash, and the chances are that the professor will pass him. — — Those who study history the hard, factual way, however, seem to learn a great deal more history than do those who study it the easy way.»

Så talar den dyrköpta erfarenheten i vad fru Myrdal med devot röstläge plägar kalla »de stora västliga framstegsländerna», när hon vill tala nedsättande om förhållandena i Sverige. Den svenska historieundervisningen har ännu icke gått på långt när så långt i eftergift för tidens förmenta krav som den amerikanska. Det återstår att se, om vi även framgent skola kunna hävda en självständig och saklig linje eller om också vi skola löpa linan ut i vad den citerade tidningen kallar »social-forces history» för att osvikligt göra samma nedslående erfarenheter i fråga om de uppväxande medborgarnas kunskaper om sitt eget samhälles utveckling. Påtryckningar från politiska, pedagogiska eller vetenskapliga partigångares sida på en desorienterad lekmannaopinion kunna här göra oberäknelig och svårbotad skada.

Det underjordiska Europa. *Underground Europe* är titeln på en i London nyligen utkommen bok, som ganska vidlyftigt beskriver motståndet mot tyskar och italienare i de ockuperade staterna — och dessutom i nazismens och fascismens resp. hemländer. Författaren heter eller kallar sig Kurt Riess; man torde ej ta alltför mycket fel, om man antar, att han är en i U. S. A. verksam tysk. Hans källor äro, enligt vad som inledningsvis uppges, framför allt de olika exilregeringarna och deras upplysningscentraler i New York.

Det ligger i sakens natur, att ett arbete av detta slag huvudsakligen tillkommit i propagandasyfte. Stilen och kompositionen, om icke annat, utvisa detta. Trots det makabra och uppskakande ämnet framföres skildringen huvudsakligen genom en serie novellistiskt utformade historier. Med sitt goda handlag förmår författaren göra de många tragiska exemplen på förtryck, tortyr, avrättningar å ena sidan, på heroism, uppfinningsrikedom, ståndaktighet å den andra till en huvudsakligen anekdotmässig krönika och en högst lättsmält läsning i rätt banal thrillerstil.

Land för land beskrives den underjordiska verksamheten och i de flesta fall jämväl dess förutsättningar och metoder. Bådadera torde i stort sett vara välbekanta. Gång efter annan har den upprepats. Efter ockupationen börjar — ibland omedelbart som i Polen och Grekland, eljest så småningom, då det visat sig att segermakten ej kan vinna befolkningen med vänlighet eller förmå den att förbliva i skräckfylld apati — det ohöjda och brutala förtrycket. Under sådana förhållanden eller med dessa förutsättningar börjar först ett passivt och därefter så småningom ett allt mer medvetet, aktivt, direkt och organiserat motstånd. Och emellan förtryck och motstånd uppstår ofelbart en växelverkan med fruktansvärda följder; en *circulus vitiosus*, ur vilken ännu ingen utgång kan skönjas.

Om man själv siktar fram sakinnehållet ur de många historierna och sammanställer de sporadiska ansatserna till systematisk framställning finner man i Kurt Riess' bok en säkerligen ganska fullständig redogörelse för motståndets metoder. Dessa omfatta hela skalan från den kyliga passiviteten, det kalla förbigåendet och förbiseendet via spontana våldsamheter, enstaka mord o. d. till den välorganiserade underjordiska verksamheten i egentlig mening; den som i stor skala underhåller det lilla eller stilla kriget med ordets och handlingens propaganda och som genom upprepade attentat mot viktiga mål, genom sabotage i stor stil etc. bereder segermakten högst avsevärt avbräck, binder betydande styrkor i det ockuperade landet och slutligen påtagligt försvagar dessas moral. Som den hittillsvarande höjdpunkten av denna verksamhet beskrives de jugoslaviska friskarornas uppträdande; i Serbien kan läget snarast karakteriseras så, att motståndet övergått i öppet krig med alla det nutida krigets medel.

Bland intressantare detaljer i författarens framställning kan påpekas hans redogörelse för det ofarligaste men därför inte mindre verkamma motståndet: det sabotage, som består i systematisk men till synes ofrivillig långsamhet och dito slarv i fabrikerna, på fälten

och under transporterna; tåg förseningar, borttappade muttrar, bortslarvade brev, missförstådda order, i värsta fall sand i stället för olja i lagren o. s. v. i hundratals olika versioner. Med de till Tyskland mer eller mindre tvångskommenderade arbetarna från diverse undertryckta länder påstås f. ö. denna långsamhet ha spritt sig som en farsot även bland tyska arbetare...

Vid granskningen av tillståndet i den tyska underjorden framträder författaren plötsligt som en kritisk och försiktig bedömare. Hans resultat är uppenbarligen starkt influerat av hans allmänna tyskfiendlighet, vilket måhända inte hindrar att det kan vara riktigt. Kontentan är den, att egentligt motstånd mot nazismen — trots ett inom de flesta samhällsklasser vida spritt missnöje — blott förekommer bland industriarbetarna, och inte ens där i den utsträckning som författaren tydligen anser skälig.

Av särskilt intresse för svenska läsare är hans meddelande, att Stockholm ha blivit ett inofficiellt centrum inte bara för de »skandinaviska underjordiska rörelserna» utan även för de tyska och österrikiska; speciellt de socialistiskt färgade. Om man sätter detta påstående i samband med de många hos oss fällda domarna för illegal underrättelseverksamhet förefaller dess trovärdighet inte så ringa.

Om den illegala pressen, dess arbetsmetoder och betydelse innehåller boken åtskilliga intresseväckande uppgifter. Detsamma gäller en tydligen på alla håll särdeles intrikat fråga, nämligen om de ofta mycket påtagliga dissonanserna mellan olika »underjordiska» rörelser i samma land — och mellan dessa och deras nominella regeringar i London. Vi ha ju på sistone fått bevittna den tragikomiska närkampen mellan De Gaulle och Giraud för att inte tala om det förnyade polska inbördeskriget. Kurt Riess, som uppenbarligen inte vill se dessa saker pessimistiskt, förklarar dock med avsevärd öppenhet, att det står illa till med enigheten i Frankrike, i Polen, i Belgien och flerstädes. De enorma fonder av patriotism och hjältomod, ur vilka den underjordiska rörelsen öser, är — vad man eljest må tänka och tycka — onekligen en moralisk tillgång; en ljuspunkt i krigets elände. Men i framtidsperspektivet skönjer man redan och snart sagt överallt nya schismer. Det stora krigets fred — om den någonsin kan åvägbringas — måste tydligen komma att störas av nya eller återupplivade inbördes fejder. (Som den hittills starkaste enande och samlande kraften i det nu rådande virrvarret räknar författaren den engelska radion, The British Broadcasting Company. Huruvida hans översvallande beröm åt denna institution är fullt förtjänt eller ej synes dock vara något svårt att avgöra.)

I detta sammanhang kommer Polen i förgrunden. Utförligt skildrar författaren här de tyska undertryckningsmetoderna. Vad som förtäljes är hemskt nog. Men det torde bara vara omkring halva sanningen. Det ryska bidraget till Polens fjärde delning och det olyckliga polska folkets likvidering har nämligen helt förbigåtts.

Bokens karaktär av propagandaskrift — och det en delvis högst opålitlig — framstår än tydligare för en normal svensk läsare då han tar del av vad författaren har att andraga om Finland. I detta korta

men onekligen kärnfulla parti heter det, att landets militärdiktator, baron Karl Gustav Emil von Mannerheim, numera (d. v. s. på våren 1942) knappast blir trodd då han påstår att Finland åter kämpar till självförsvar. Ja, folket börjar till och med undra, om det första finsk-ryska kriget var nödvändigt till självförsvar.

De finnar som ha gott minne, förklaras det i fortsättningen, ha goda skäl att betvivla detta. De erinra sig, att baron Mannerheim i maj 1918 släppte in 12,000 man tyska trupper i Finland. De ha vidare inte glömt, att Finland återuppbyggdes av liberaler och socialdemokrater, och detta inte förrän Mannerheim, »politiskt diskrediterad», fått dra sig tillbaka till rent militära sysslor. De ha heller inte förgätit, att Mannerheim har intimt samarbetat med Hitler sedan 1933, och de fråga sig, om inte deras första krig mot Ryssland i själva verket var ett ryskt försvarskrig med hänsyn till den Mannerheim-Hitlerska koalitionen framtidsmål. Till sist heter det, att »dessa kretsar» år 1939 fingo ett anfall av minnesförlust, som gjorde att de svalde Mannerheims skickliga propaganda, »vilken utmålade Finland som ett offer för rysk aggression och Mannerheim själv som försvarare av demokratiens principer gentemot bolsjevismen», och framhålls, att denna propaganda t. o. m. fann många troende i Frankrike, England och särskilt i Amerika.

Det är inte lätt att stoppa in flera osanningar än dessa i ett så ringa antal meningar.

För den som inte har gott minne kan det möjligen vara skäl att erinra om att den entente-sinnade Mannerheim i det längsta motsatte sig tysk intervention i Finlands frihetskrig på våren 1918, och att han var så litet diskrediterad, att han tvärtom såsom väl anskrivnen hos västmakterna till stor del möjliggjorde Finlands lösgörande från det tyska beroendet på hösten samma år. Det kanske också är behövt att påminna om den engelska och franska regeringens ivriga fast mycket senkomna försök till intervention på Finlands sida under vinterkriget — mot Tysklands dåvarande (och västmakternas nuvarande) allierade, Ryssland. I övrigt torde den svenske läsarens minne vara gott nog att reducera dylika påståenden till deras rätta värde.

En årgång sovjet-propaganda. Die Welt heter den ryska, tyskspråkiga officiösa veckotidning för politik, ekonomi och arbetarrörelse, som intill senaste tid regelbundet distribuerats i Sverige och annat utland. Efter kominterns upplösning ^{22/3} 1943 och maj månads utgång har tidningen, kanske blott av tillfällig anledning, upphört att komma en privat adressat tillhanda. Det kan i ljuset av majdeklarationen — med rätt eller orätt betecknad som en av tidens 'vändpunkter' — vara av intresse att kasta en blick tillbaka på Die Welt's sista årgång (maj 1942—maj 1943).

Från början ett organ för den internationella kommunismen, har tidningen sedan midsommar 1941 ägnat allt större uppmärksamhet åt Sovjets förbindelser med de Allierades regeringar. Den framstår därmed i dubbel måtto som språkrör för »alla mänsklighetens vänner». »Allt

stort är enkelt», heter det i en hyllningsartikel till oktoberrevolutionens 25-årsminne (30/10 1942). »Massorna gingo att upprätta en ny ordning för frihet, fred och ärofullt arbete, den ordning, som mänskligheten i årtusenden drömt om, och för vilken en gång arbetarklassens yppersta och de upphöjdaste andar kämpat och blött...» Dyligt är en propaganda, lika kemiskt fri från reservation och perspektiv som en gång de Cromwellska järnsidornas, de franska revolutionära extremisternas och de första marxistiska bekännarnas. Men till denna rad av historiska föregångare fogas i Die Welt betecknande nog också »de stora uppfinnarna». Det är ju ett patent revolutionsmännen sitta inne med.

Vart nummer av publikationen visar en fyr- till femfaldig uppdelning. En ledare — stundom ersatt med en Stalinproklamation eller dagorder — följes dels av ett kåserande knippe »randanteckningar», dels av ett lämpligt urval »fakta och siffror». De gälla vad som senast hänt eller meddelats av vikt på den egna, motsatta eller neutrala fronten. En fortlöpande krönika (»Veckan») anknytes så till en fullständig samling av Sovjets morgon-, afton- och specialkommunikéer under samma tid. En växlande serie rapporter eller betraktelser från brödrapartier eller -länder avrundar numret.

Stoffets likriktning understrykes genom en stundom häpnadsväckande upprepning av nyckelord, kraftuttryck eller summerande omdömen med enstaka spalters eller styckens mellanrum. Och oföränderlig som en sådan vågtopp i sammanhanget kommer sedan — lik en utdragen, rasslande bränning — exemplifieringen. »Åggressorerna» gå varje månad fram över »nedbrända byar, massgravar, berg av lik och skogar av galgar» eller liknande terräng. Lika regelbundet följa protesterna från Sovjets »norska, polska, danska, tjeckoslovakiska, belgiska, holländska, franska, jugoslaviska, grekiska, brittiska, amerikanska, birmanska, kinesiska, filippinska och javanesiska» meningsfränder. C. J. L. Almquist sökte en gång, då han skrev Ramido Marinesco, suggerera spansk kolorit med samma massiva följd av adjektiv. Annan konkretion synes trutit honom. Almquists pedagogiska handlag var besläktat med Die Welt-journalisternas. »Man muss es millionenhaft wiederholen», heter det öppenlydigt (22/1 1943).

Den, som en gång bevittnat starten av en svensk rekrytskola, vet, att befälet också där till överflöd känner den gamla regeln om *repetitio* som *mater studiorum*. Men »inhamrandet» gäller dock bland svenska värnpliktiga övervägande mekaniska ting, hos deras ryska jämnåriga hela den proletära tros- och föreställningsvärlden. Man vill gärna tro, som Wendell Wilkie nyligen gjort, att antalet analfabeter under Sovjets spira nedgått från 98 till 2% också i ett så avskilt hörn som det sibiriska Jakutsk, på gränsen mellan tundra och urskog. Det blir i varje fall vid närmare bekantskap med Die Welt sannolikt, att bolsjevistisk agitation, med all sin virtuositet i förenklingskonst, dock gör mesta intrycket på sådana läsare, som nyss lämnat det politiska analfabetstadiet. Man bevisar m. a. o. för mycket i denna Stalins värld av vitt och svart.

Låt oss för jämförelse först hänvisa till de källor, på vilka H. G. Tonndorf byggt sin instruktiva bok *Fabrikernas krig* (1942)! De ha kanske icke alla framgått ur vad d:r Goebbels en gång varnande kallat Objektivitetsfanatismus. Men allt vi upplevat de sista åren och månaderna ger trovärdighet åt Tonndorfs tabell för Sovjetunionens rustningsutgifter fram till brytningen med Hitler. Där visar sig, att dessa utgifter ungefär sjuttiodubblats under årtiondet 1931—41. Ja, denna våldsamma krigsförberedelse har efter Tysklands angrepp mot Danzig och Polen 1939 troligen gått i än febrilare takt än den nazistiska. Ända menar *Die Welt* (¹⁴/₅ 1943), att ett socialistiskt land (som det ryska) »enligt hela sin struktur blott kan gestalta sina utrikespolitiska förbindelser i folksolidaritetsens anda... Ett folk, som i sitt inre har en profitfri ordning, ett folk, som i sitt inre icke känner något nationellt förtryck, har intet intresse att överfalla främmande folk och att bemäktiga sig deras rikedomar. Sovjetunionen vill upphäva människans utsugning genom människan, utbreda en profitlös hushållning, hävda likaberättigande av alla nationer, avlägsna alla ekonomiska kriser, som medför arbetslöshetens elände, frigöra massinitiativen och utveckla de mänskliga begåvningarna, öppna nya utsikter för mänskligheten...»

Så utformar Eugen Steinbichl, den tongivande *Welt*-skribenten, Sovjets kandida självdeklaration inför yttervärlden. Han förtiger där *den* solidaritet, som hans principaler också börjat vidkännas med det gamla imperialistiska Ryssland. Dess grundtendens var, efter en tysk statistikers beräkning i seklets början, en expansion, som under fyra sekel uppgått till i genomsnitt 11 km² om dagen. Främsta beviset för kontinuiteten är den omformning, Peter den Stores bild i ryska historiska läroböcker från 1930-talet gradvis håller på att genomgå efter J. W. Stalins beläte. Man ser också *Die Welt* ägna uppskattande ord åt enstaka bojarers sociala instinkt under ryskt ancien régime. Det har slutligen sin innebörd, att tidningen öppet vidgår Sovjets anspråk under den sista mellankrigstiden på Bessarabien och Nordbukowina. Det förra kravet säges blott betyda en »reglering» i den historiska rättvisans namn, det senare utgöra en frukt av »ukrainarnas självbestämmanderätt».

Större oro visar, i flera nummer, tidningen över utlandets tvivel, att det nutida Ryssland — där ett nytt självhärskardöme ofrivilligt blottar sig också för *Die Welt*'s läsare — icke skulle vara »en socialistisk stat». Men oron är övergående. »T. o. m. de, som vid första ögonkastet icke förstått det ena eller andra steg, som Sovjetunionen tagit, måste, om de icke låta sig ledas av förutfattade meningar eller t. o. m. egennyttiga intressen, senare erkänna, att Unionen eftersträfvade det rätta.»

Hur i grunden olika är icke den in- och utvärtes syn, som möter oss på axelsidan, d. v. s. hos den forne bundsförvanten 1939—41! »Massorna berövas i de fascistiska länderna», heter det ¹/₁₂ 1942, själva sin massexistens (Massentum), sin kollektiva vilja och sitt egenliv blott för att göras till de härskandes medbrottslingar... Samtidigt »upp-

höra människorna att vara individualiteter... Deras tillvaro har förlorat sin mening, deras arbete sin karaktär av samhällsnyttig verksamhet. Deras tänkande fungerar icke, deras känslvärld är öde, deras personlighet utplånad...» (Man hämtar andan ett tag: skulle denna förtrogna närbild av en passiv människotyp möjligen vila på någon erfarenhet av den försovjetistiska *ryska* folksjälen? Men svartmålningen fortsätter:...)»De förvandlas till livlösa organismer, som — man får säga märkvärdigt nog — äta, dricka, tala, föda barn, producera bruna skjortor och dödsskalleuniformer. 'Döda själar' (den ryska kameralistikens term) producera kanoner, föra lokomotiv, bryta kol och gå på bio...» Och över denna öken svänges »idealens fana, hissas signalen till världserövring... besättandet av Kontinentaleuropa, besättandet av Sovjetunionen... man står på egyptisk mark... Efter några 'årtusendens' krig skall kanske Tyskland till slut behärska 'en stor del av jorden...»

Då föder den ena jätteplanen en annan (^{12/3} 1943). Det blir för Sovjet och dess bundsförvanter en storslagen, en oerhörd uppgift att hjälpa folken till hälsa och uppvaknande, att kalla de millioner och åter millioner till liv igen, som begravts under grus och spillror, att i demokratisk anda långsamt omskola Hitlers Gefolgschaftsmänner. Och man är nu, dess bättre — efter den vändning, som universalkriget senast tagit — också på väg att realisera denna plan. Ryssarna ha för alla andra folk, arbetarna för varje annat klasselement blivit ett odödligt föredöme. Stalingrads försvar och räddning kring årsskiftet 1942/43 inleder en ny tid icke blott för den nuvarande kampen utan för den samfällida mänsklighetens fortsatta öden.

Den engelske kommunisten George Stanley anslår i en översikt »Sovjetunionen år 1942» sakligare toner, och de äro imponerande nog. Låt oss minnas: rödarmister och röda matrosor, kommandörer och politiska instruktörer, partisaner och partisankvinnor — som Stalin brukar hälsa de sina — ha gått från motstånd till motanfall! Stötkraften har varit nästan överväldigande, som Hitler själv senare verifierat. Icke mindre överraskande ha bragderna bakom fronten, bakom Volga tett sig: nya stepper äro uppodlade, gruvor uppsökta, fabriker, ja, städer uppbyggda. Det har skett med hjälp av redskap och maskindelar som flyttats genom transportmedlens underverk (importhjälpen redovisas ej). Hundratusental ha uppbadats till skogshygge för utjämning av kolförlusterna. Det finns tydligen handlingskraftig offervilja bakom den sovjetistiska fosterlandskänslan, som ju icke behöver vara identisk med kärlek till de Allierade eller till mänskligheten. Den ryska heroismen har ju, både aktivt och passivt, äldre och djupare källor än den kommunistiska ideologin. Men Sovjets högkonjunktur i anglosachsisk press och folkmening är, i varje fall efter det sista vinterfälttåget, både påtaglig och varaktig. Ärkebiskopens av Canterbury julbudskap 1942 till det ryska folket (och andra kämpande på kontinenten) ljöd: »vi, som ha lidit mindre än Ni, uttala för Er vår djupa beundran för Eder ädla beslutsamhet...» Kvittensen i Die Welt lyder (^{22/1} 1943): »Detta vittnesbörd från den högsta kyrkliga auktoriteten i England om den djupgående förvandlingen i de troen-

des läger kan också av de världsligt sinnade hälsas med tillfredsställelse.»

Själva framgången och tillslutningen ha emellertid fött nya problem, och de tränade ledarförfattarna i Die Welt sättas på allt svårare taktiska prov. Det har å ena sidan gällt att snarast möjligt avpressa bundsförvanterna i Västern en motprestation till Stalingrad: den andra fronten. Men uppgiften var och är, för det andra, också att utnyttja den stora ryska bragden till befestande och aktivisering av den överallt länge misstrodda kommunistiska internationalen. Det kunde nu synas, som beslutet om Kominterns upplösning, fattat den 15 maj i år och offentliggjort den 22, helt avgjort taktiken till den förra faktorns förmån. Den förra amerikanske ambassadören Davies' audiens på Kreml, med Roosevelts hemliga specialbudskap (^{20/5}) föll mellan dessa båda data.

Men steget är dubbeltydigt. Sovjetstyret har väl närmast velat undanröja bundsförvanternas oro för separat kommunistisk propaganda och därmed främja koordinationen inför slutmålet. Men syftet är också att underlätta kommunistpartiernas upptagande i de nationella enhetsfronterna. Man har därmed velat på lång sikt uppluckra dessa senare för understucket cellarbete. Sovjet tror sig under kampens tryck bäst stärka det kommunistiska inflytandet genom en oförbehållsam krigshets i broderländerna. Kanske är det också främst en effekt av denna hets, att 2,000 fack- och lokalorganisationer inom det engelska Labour numer uppges förorda kommunisternas införlivande i ett enhetligt brittiskt arbetarparti. Ett upprop till första maj av U. S. A:s kommunister, infört i Die Welt ^{30/4} 1943, tar måhända priset i militaristisk förkunnelse världen runt. »Vi upprepa än en gång vår ed att oavbrutet vidmakthålla produktionen av alla de krigsvapen, med vilka våra söner på slagfälten och alla våra allierade kunna tillintetgöra Hitlerbarbarerna, innan året är slut. Reaktionärer och pacifister av typen Lewis insmyga sabotörernas anda i arbetarrörelsens segerled...»

Man ser de anseddaste pennorna i Die Welt — en Steinbichl, en Hölz, en Huber — driva blodigt skämt med de växlande målen för motståndarens krigföring. Hitlers ursprungliga syfte var ju den tusenåriga nyordningen för politisk och kulturell samverkan, »världsfreden under det tyska herrefolkets ledning, den enda livsdugliga pacifismen». Sedan motgångarna börjat, hette det i Deutsche allgemeine Zeitung ^{11/8} 1942, från inspirerat håll: »vi utkämpa ett krig för säd och bröd, för ett fullbesatt frukost-, middags- och aftenmål, ett krig för de materiella förutsättningarna till de sociala frågornas lösning...» Måste det då icke sägas, att Sovjet och dess organ själva sitta mellan två stolar? Kunna de längre undgå att fira Churchill och Roosevelt, Vansittart och Canterbury? Eller skola de framgent inskränka sig till de nedärvda kommunistiska jubiléer, med vilka deras historia egentligen börjar: Marx och Engels' minnesdagar, oktoberrevolutionen och 1935 års kominternkongress, Lenins och han »jämbördiga motbilds», J. W. Stalins?

Bästa — och enda — sättet att komma från dilemmat är väl Norbert Hölz' avrådande (^{20/3} 1943) att »spiritisera över framtidens gåtor, att utkläcka blod- och livlösa program... Framtiden skall icke fråga efter vem som i en dyster tid uppställt 'det bästa' framtidsprogrammet, vem som rättroget håller fast vid statuterna, utan efter den, som så bemästrat tiden, att mänskligheten överhuvud har en framtid.» Dagens uppgift, 'det omedelbara programmet', är blott en: krigföringen. Det är tydligt både att de ryska ideologerna känna sig föräddade och att de t. v. stå vanmäktiga. Stalins lakoniska lösen är densamma som Kerenskijs i en liknande dubbelsituation (mars—okt. 1917), ja, som Napoleons efter Brumaire: »Jag kommenderar framåt.»

Hurdant är då det framtidsmål, Sovjets taktiker med penna och svärd f. n. skjuta å sido? Ytterst lurar bakom replikväxlingen mellan Västerens och Österens allierade den tysta frågan, hur den europeiska Mitten en gång skall se ut efter slutsegern? Var skall den militära och politiska demarkationslinjen gå? Vilkendera förbundsbrodern — den västligt demokratiska eller östligt diktatoriska — kommer först och längst? Oss svenskar och nordbor intresserar det främst, om demarkationen skall gå öster eller väster om Finland. »Den nordiska myten», det chimäriska neutrala fyrstatskomplexet mellan världsdrams huvudaktörer upptas i Die Welt till flerfaldig, nästan löpande utskämning men får i detta sammanhang lämnas åsido. Finland räknas utan vidare till agressionsstaterna, och en arbetarnas solidaritetsförgörare som »der Tanner» anses t. o. m. delaktig i axelns Medelhavsdrömmar. En slagterm som »Quislingdömet» rycker däremot Norges martyrskap i förgrunden. En av de sex svenska medarbetarna i Die Welt's sista årgång (däribland en riksdagsman) ägnar doktor Johannes Wickmans inlägg om Finland i bok och tidning ett fylligare referat än som består något annat programuttalande från ett neutralt land. Samtidigt slår nog Die Welt's tolkning av tidigare nordiska rörelser ett rekord i förvrängning.

»Lögnen förfaller.» Det är blott i sin ordning, att under detta andra världskrig som under det förra, sanningen — som lånat sitt namn åt Sovjets dagliga officiella tidning (Pravda) — klämmas allt hårdare från skilda håll, ju mer det slutliga avgörandet närmar sig. Kanske är det bland främmande, både allierade, fientliga och neutrala politiker endast W. W. Wilsons landsmän, Davies och Wilkie, som ta den allmänliga ryska broderskärlekens kulisser för realiteter. När i ett av Das Reich's senaste nummer (^{2/5} 1943) doktor Goebbels för sitt folks räkning frågar »Var stå vi?», svarar Die Welt »klipp und klar: vid randen av en avgrund». Frågan kan ställas också för Europas, för världens räkning, och de neutrala frestas alltmer att också de lämna samma svar. Medan freds- och framtidsprogrammen å ömse sidor alltjämt hägra som luftsken, är den fruktansvärda sönderbombade krigsverkligheten t. v. det enda vissa.

Wilh. Carlgren.

^{30/6} 1943.

Dansk Ungdomssamvirke. En varm majdag i år vandrade jag tillsammans med en lärare från Kerteminde landsvägen från Vejens station ut till Askovs berömda folkhögskola. Vi kände varandra sedan ett par dagar tillbaka från ett besök som jag gjort i Kerteminde för att hålla ett föredrag om Sverige i Nordostfyns distriktsavdelning av Dansk Ungdomssamvirke, där han var ordförande. Hans avdelning bestod av ett stort antal föreningar, dels politiska av alla färger, dels »folkelige», bland vilka senare idrottsföreningarna spelade största rollen. Dessa föreningar arbetade huvudsakligen självständigt men samarbetade understundom, t. ex. just genom att gemensamt anordna sådana möten, som det där jag medverkat. Nu var lærer Nielsen sänd såsom representant för sitt nordostfynska distrikt till Dansk Ungdomssamvirkes representantmöte på Askov. Han var en bland cirka 150 deltagare, företrädande dels distrikt i alla delar av landet, dels anslutna föreningar. Dessutom var några gäster inbjudna.

Att komma till Askov var en upplevelse, liksom det överhuvud var en upplevelse att komma i beröring med den folkhögskoleanda, som är en av Danmarks största nationella tillgångar. Inte mindre intressant var det emellertid att som gäst få deltaga i ungdomssamvirkets möte och där få höra valda representanter från Danmarks alla hörn dryfta de frågor de ansåg mest angelägna för ungdomssamvirkets arbete för ögonblicket. Överläggningarna rörde sig dock inte enbart om arbetets interna frågor. En stort upplagd översikt över det utrikespolitiska läget inledde förhandlingarna, en översikt som visade, att Danmark inte är mer isolerat än att man där vet ungefär lika mycket om världshändelserna som vi vet i Sverige. Den utrikespolitiska orienteringen följdes av en liknande inrikespolitisk, där det konstaterades, att ingen mera ingripande händelse inträffat sedan regeringsskiftet i november 1942 fränsett folketingsvalet i mars. Den för närvarande allvarligaste frågan ansågs vara tendensen att utplåna gränsen mellan dansk och tysk rättsordning. Vid ett sammanträffande med justitieministern Thune-Jacobsen hade man från ungdomssamvirkets sida ställt frågor till honom kring detta viktiga spörsmål, och dessa frågor hade han inte besvarat tillfredsställande. För dansk inrikespolitik måste det vara ett huvudintresse att behålla rättsmyndigheten över danska medborgare och att inte så som nyligen skett låta danska sabotagemän dömas efter tysk krigslag.

Huvudpunkten vid mötet var arbetsutskottets berättelse, som bland annat meddelade, att huvudkontoret i Köpenhamn hade förbindelse med 298 lokala samarbetsutskott och med 263 »sognetillidsmænd» på platser där samarbetsutskott saknades. Verksamheten hade omfattat anordnande av ungdomsutställningar, ungdomsveckor, offentliga möten, ledaresammankomster o. s. v., vilket ju i mycket motsvarar det arbete som våra lokala ungdomsråd i Sverige utför. En skillnad från

¹ Red. vill nämna, att förf., pastor Sten Rodhe, vistats i Danmark och studerat vid Köpenhamns universitet som statsstipendiat.

dessas arbete är dock, att Dansk Ungdomssamvirke tar verksam del i det politiska livet. Sålunda hade under det gångna halvåret samvirket varit i hög grad engagerat i kampanjen före folketingsvalet. Stora valmöten hade hållits, och en artikel av ungdomssamvirkets ledare, teologie professorn Hal Koch, hade spritts i massupplaga.

Kring ungdomssamvirkets uppträdande vid valet uppstod på Askov en del diskussion. Samvirkets och främst Hal Kochs valpropaganda hade kraftigt bidragit dels till det stora valdeltagandet, dels till de samverkande regeringspartiernas seger över småpartierna, framför allt Arne Sörensens Dansk Samling. Eftersom det står i ungdomssamvirkets stadgar, att dess arbete skall utföras på opolitisk grundval, hade en del kretsar, främst sådana som sympatiserade med Dansk Samling, opponerat sig mot den hållning samvirket intagit, vilken de karakteriserat som partipolitisk. Något av den oppositionen kom nu också fram vid representantmötet, men den blev svagare än man väntat. Det fanns ingen som steg fram och försvarade Dansk Samling, och en resolution som uttalade representantskapets förtroende för arbetsutskottets hållning blev antagen med överväldigande majoritet. »Repræsentantskabet ønsker i Besættelsestiden at støtte det nationale Samarbejde paa Grundlovens Grund, saaledes som det giver sig Udtryk i det politiske Samarbejde.» Så länge Dansk Samling stod i opposition mot regeringens samlingspolitik och därigenom vållade splittring i den nationella enheten, måste den få Dansk Ungdomssamvirke till motståndare.

De stadgeenliga förhandlingarna följdes av en debatt om den nordiska frågan, som ju i Danmark för närvarande spelar en dominerande roll. I denna allmänna debatt kan man urskilja två huvudlinjer. Den ena företrädes främst av representanter för folkhögskolan, och de lägger huvudvikten på det kulturella, varvid de inte minst tar upp Grundtvigs tankar om ett nordiskt universitet etc., och menar, att det politiska enandet är en sekundär fråga, som de inte behöver ta ställning till. Den andra linjen är politisk och menar, att den nordiska enhetstanken haft tillräckligt lång tid att kulturellt mogna och att det nu gäller att handla. Den företrädes främst av medlemmarna i en del nordiska föreningar, t. ex. Det frie Nord och Dansk-nordisk Ungdomsforbund, av studentkretsar och av en del yngre politiker men har ganska få representanter i riksdagen. Vid representantmötet ville man nu få dessa två linjer konfronterade med varandra. Den politiska linjen företräddes av redaktör Stein från föreningen Norden, som dessvärre talade i rätt allmänna ordalag. För den andra linjen talade folkhögskoleläraren Holger Kjær. Hans grundtvigska tankar om Nordens andliga samhörighet var för många ett Kanaans tungomål och blev inte heller de någon särskilt givande utgångspunkt för diskussion. Det mest positiva i de nordiska förhandlingarna vid mötet kom i stället i arbetsutskottets meddelande om att ungdomssamvirket under den kommande vintern på allvar skulle ta itu med de nordiska spörsmålen och fördenskull inlett samarbete med föreningen Norden. Särskilt glädjande var det att höra, att man för att inte hemfalla åt lösa önskedrömmar planerade att

sätta i gång objektiva undersökningar av experter i ekonomiska, militära och andra frågor.

Även om mötets nordiska debatt inte blev så klargörande, som ledningen önskat det, gav den dock någorlunda gott besked om hur spörsmålet låg till i denna representativa församling. Vad som därvid särskilt frapperade mig som svensk var den svårighet man kände att förena den kulturella och den politiska linjen. De som såg Nordens uppgift i det återuppbyggande och folkförsonande arbetet i världen kunde inte förena detta med tanken på nödvändigheten av ett starkt militärt försvar, och de som främst tänkte på den politiska enheten i Norden var böjda att ringakta folkhögskolemännens betoning av Nordens andliga uppgifter. I Sverige har vi ju lättare att hålla samman dessa tankar. Hos oss förenas i allmänhet även de mest idealistiska drömmarna om ett folkförsonande Norden med arbetet på ett starkt militärt försvar. I Danmark är man i vida kretsar fortfarande ytterligt främmande för allt militärt och menar, att landets försvar måste föras längs andra linjer, såsom det skett alltsedan det ödesdigra året 1864. De flesta danskar har aldrig exerceerat och är därför okunniga om de enklaste militära termer. Ett lustigt bevis därpå fick jag på Askov, då en militär gäst kom att nämna ordet »etapptjänst», vilket ingen i församlingen förstod. Vid ett annat tillfälle hörde jag en student tala föraktligt om sergeant- och korpralmetoder. Så säger man ju inte gärna längre i Sverige, där så många vanliga civila är stolta över att bära sådana titlar. Det radikala partiet är i Danmark fortfarande starkt och fortfarande anhängare av »hvad-skal-det-nytte»-synpunkten i fråga om försvaret. Radikal Ungdom, som liksom de andra större partiernas ungdomsavdelningar är ansluten till ungdomssamvirket, uttalade vid sin riksstämma i juli i år i en resolution, att man ogillade den militära agitation, som förekom vid Dansk Ungdomssamvirkes möten och att man tog avstånd från alla diskussioner om ett skandinaviskt försvarsförbund. Med talet om militär agitation syftar man väl närmast på ungdomssamvirkets samarbete med »Folk og Værn», en organisation, som arbetar på ökad förståelse mellan de militära myndigheterna och folket. Representanter därifrån deltog också i Askov-mötet.

Bland andra ting som diskuterades på Askov var planerna på en medborgarkurs för ungdom i 21-årsåldern. Anordnandet av sådana kurser skulle vara ett led i det som ungdomssamvirket ser som sin viktigaste uppgift, nämligen fostrandet av ungdomen till politiskt ansvarskännande medborgare. Man skulle meddela undervisning i historia och samhällslära m. m. och avsluta det hela med en fest, gärna i anslutning till grundlovsdagen, som skulle innebära ett slags borgerlig myndighetsförklaring. På grundlovsdagen i år fick ungdomssamvirket tillfälle att i radio visa, hur de tänkt sig en sådan fest. Man utsände ett reportage från en grundlovsfest i den obefintliga staden Christiansbro, där borgmästaren — Hal Koch — höll tal och välkomnade de unga i de myndiga medborgarnas skara. Ännu har dock inte dessa planer kommit till praktiskt utförande, men man

tänker sig till nästa vinter försöksvis anordna dylika kurser på ett mindre antal platser.

Ett uppmärksammat inslag i Askov-mötet utgjorde ett föredrag av Hal Koch, där han framställde sin uppfattning av samarbetets innebörd. För sammanhållningen inom Dansk Ungdomssamvirke spelar Koch en dominerande roll, och därför var det av alldeles särskilt intresse att ta del av hans synpunkter. Till stora delar sammanföll de med vad han yttrat vid andra tillfällen, t. ex. i skriften »Dagen og Vejen», ungdomssamvirkets programskrift. Det bärande inom samvirket är ingen idé av något slag. Koch vände sig med starka ord mot alla slags idealister, som han ansåg vara de besvärligaste av alla att ha att göra med. De går genom livet med stängda fönster utan att komma i verklig kontakt med sina medmänniskor och har bara intresse av att få andra med på sin idé. För att få till stånd en verklig dialog mellan människor fordras det, att de är helt öppna och erkänner, att ingen av dem har patent på sanningen. Och ungdomssamvirkets viktigaste uppgift är just att skapa ett samtal mellan människor, som är satta att leva samman i ett bestämt land i en bestämd situation. Ungdomssamvirkets framkomst är betingad av det läge, som inträdde genom ockupationen, och Koch betvivlade, att det skulle ha något existensberättigande, när ockupationen en gång upphörde. I dagens förvirrande situation, där man inte vet vilken frihet landet äger, har Dansk Ungdomssamvirke intet särskilt handlingsprogram utan vill endast vara en form för praktiskt samarbete mellan olika ungdomsföreningar, som kan arbeta för helt motsatta åskådningar i fråga om religiösa, politiska och kulturella ting. Gemensamt har de dock, att deras medlemmar är människor och danskar, och människa är enligt Hal Koch inte något som man utan vidare är utan något som man blir och behöver fostras till.

Lika litet som ungdomssamvirket kämpar för en speciell idé, lika litet sade sig Hal Koch själv göra det. Han känner sig inte som någon profet utan som ren funktionär. Kristen är han, men han har inte någon tanke på att använda sin ställning till att propagera kristendom. Bakgrunden för denna Kochs personliga inställning har man att söka dels i den barthianska teologien, som noggrant aktar sig för att blanda in kristendomen i de världsliga tingen, bland vilka enbart förnuftet bör råda, dels i Grundtvigs tankar om friheten som ett nödvändigt livsvillkor för allt andligt liv. Kristendom och kyrka får inte söka stöd (»Sikring») i något yttre, i staten eller några organisationer, utan kräver absolut frihet. Man kan naturligtvis diskutera om denna Hal Kochs uppfattning är en rätt tolkning av Nya Testamentets kristendom, men man kan inte förneka, att den öppenhet och fördomsfrihet, som den för med sig, har den allra största betydelse för hans arbete inom Dansk Ungdomssamvirke och för sammanhållningen inom detta. De som var med vid ungdomssamvirkets bildande sommaren 1940 kan intyga, hur oklart man såg vägen framåt ända till dess man mot slutet av året tillkallade Hal Koch och överlämnade ledningen åt honom. I dag står Koch som ledare med stor auktoritet inte blott inom ungdomssamvirket utan inom Danmarks

politiska liv överhuvud, och han följer konsekvent samma linje: inte kamp för någon speciell idé utan sammanhållning, sammanhållning kring de folkliga organisationsformer, som vuxit fram genom tiderna och som har sin topp i riksdag och regering.

Dansk Ungdomssamvirkes ledning räknade inte Askov-mötet till de större av sina representantmöten, som nu hunnit bli åtta till antalet. Det närmast föregående hade inkallats med kort varsel omedelbart efter regeringsskiftet i november 1942 för att representanterna skulle få informationer med anledning av det inträffade och därigenom bli i stånd att leda opinionen över landet. Det mera ordinarie Askov-mötet kunde dock ge en gästande svensk en ganska god bild av samverkets vardagsarbete, en bild som jag hade tillfälle att kontrollera främst genom flitiga besök under flera månader på huvudkontoret i Köpenhamn och genom läsning av den utomordentligt välredigerade tidskriften »Lederbladet». Denna utsändes månatligen i cirka 6,000 exemplar till ledare i de till ungdomssamvirket knutna ungdomsföreningarna. Dessutom har den en del prenumeranter. Förutom artiklar i danska och nordiska ämnen innehåller den bl. a. löpande översikter över vad som händer i dansk politik och i Norden. Den rekommenderas livligt också till svenska läsare, som är intresserade av att följa utvecklingen i Danmark.

Dansk Ungdomssamvirke började med att representanter för en del olika ungdomsföreningar beslöt inrätta ett centralt kontor. Efter hand har alla mera betydande danska ungdomsföreningar — med undantag för K. F. U. M. och K. F. U. K. — anslutit sig, och därigenom har också samverkets betydelse blivit större. Framför allt fäster man vikt vid att ledarna får komma tillsammans. Både härigenom och genom samverkets andra arbetsformer har man åstadkommit en sammanhållning inte bara bland ungdomen utan i hela folket, en sammanhållning som har varit och fortfarande är ett av de viktigaste leden i Danmarks nationella försvarskamp.

Sten Rodhe.

Kursförändring i den polska regeringen. Den landsflyktige polske statspresidenten Wladyslaw Raczkiewicz har till den omkomne generalen Sikorskis efterträdare och därmed till överbefälhavare för de polska trupperna utnämnt generalen *Kasimir Sosnkowski*. Utnämningen föregicks av en lätt skönjbar inrikespolitisk uppgörelse.

Utnämningen av Sosnkowski var, trots dennes auktoritet som den äldste i tjänsten och som den mest erfarne och mest framgångsrike av Polens aktiva soldater, ej något självklart. Därmed träder nämligen den man på ledande plats, vilken 1941 såsom protest mot Sikorskis eftergivna politik gentemot Moskva hade lämnat den dåvarande polska Londonregeringen, en man, som på sin tid var en av marskalk Pilsudskis närmaste medarbetare. Sosnkowski är bäraren av dennes traditioner, om vilka det i kretsen kring Sikorski alltid blott talades mycket kritiskt. Vad som skett är faktiskt en militärpolitisk kursändring.

De, som genomdrivit kursförändringen, äro medlemmarna i officerskåren i de polska trupper, som förlagts till Främre Orienten. I spetsen för dem står den yngre generalen Anders, även han en Pilsudskiman. Men en möjlighet till denna omsvängning erbjöds först efter motgångarna för Sikorskis försoningspolitik gentemot Sovjetunionen. På polskt håll har därvid ingenting annat uppnåtts än en stegring av Stalins anspråk, som i motsats till Sikorski betraktar gränsfrågan icke såsom öppen utan som i förväg avgjord till rysk förmån och som behandlar polackerna i Ryssland som sina undersåtar. Dessutom har Kremles herre även fått ihop sitt eget lilla garnityr av emigrationsledare, och spetsarna i detta äro maktan till hans ukrainske statssekreterare Korneitschuk, Wasilewska, den unge överstelöjtnanten Berling som truppernas överbefälhavare samt den tidigare småbonderepresentanten Witos — icke att förväxla med den populära bondeministern med samma namn — som agitationsledare. Efter detta ansågs hänsynstagande till Moskva vid valet av den nya polska överbefälhavaren icke längre vara huvudsaken. Annars hade valet aldrig fallit på Sosnkowski.

Denne general har nu blivit en huvudperson i den polska emigrationspolitiken, ty den nye premierministern *Mikolajczyk* är visserligen en skicklig parlamentariker men när varken i fråga om auktoritet bland polackerna själva eller beträffande utrikespolitisk erfarenhet upp till Sosnkowski. Denne, en gång Pilsudskis generalstabschef, förkroppsligar ju ett stort stycke polsk historia. Ursprungligen arkitekt, på moderns sida delvis av tysk härstamning, visade han sig redan 1914, då han var med i ledningen av de polska legioner, som vid österrikarnas sida trängde in i den ryska delen av Polen, såsom en organisator och en operativ begåvning av högsta rang. Han fördes tillsammans med Pilsudski 1917 till fästningen Magdeburg, emedan han vägrat svära trohetsed till centralmakternas båda kejsare och endast ville kämpa under polsk flagga. Då han 1918 befriades, blev han en av den polska arméns skapare, varvid han, liksom Sikorski och i motsats till Pilsudski, kompletterade sin österrikiska skolning genom studier vid den franska generalstaben. Pilsudski gav honom det viktigaste kårkommandot, Posen, vilket på samma gång skulle ombesörja gränsskyddet i väster och assimilerandet av Polens f. d. preussiska provinser, vilka stretade emot marskalken. Då det sistnämnda misslyckades och trupperna i Posen under inbördeskriget 1926 förklarade sig vilja marschera mot Pilsudski, sköt han sig en kula genom huvudet, vilken dock icke sårade honom dödligt. När han åter tillfrisknat, såg han sina vänner vid makten och blev själv en ledande man vid arméns generalinspektorat. Hans auktoritet var där — vid sidan av Pilsudskis egen — så stark, att det vid marskalkens död uppstod en allmän fruktan för en efterföljande Sosnkowski-diktatur. Endast därför var det möjligt att den mera bekväme generalen Rydz-Smigly, en tapper krigsbuss utan större insikt, den gången avancerade förbi Sosnkowski — till kortvarig lättnad för några genom Pilsudski undanskymda politiker, men till varaktig skada för Polen.

Sosnkowski lät inte förarga sig över den dåvarande statspresiden-

ten Moscickis avgörande; han nöjde sig med militära posten n:r 2 och utövade därifrån ett växande politiskt inflytande, något som dock icke gjorde helhetsbilden av denna tids polska diplomati på något sätt klarare. Utrikesminister Beck försökte en anpassning till den växande tyska makten. Sosnkowski höll flera offentliga tal, i vilka han manade till större vaksamhet och kraftigare upprustning mot denna stat. Men han litade ej heller på de franska ostpaktsplanerna lika förtröstansfullt som exempelvis den då oppositionelle Sikorski, med vilken han dock bevarade sin kontakt. De militära förhandlingar, som avsågo att vid sidan av den polsk-tyska non-aggressionspakten även utbygga det polsk-franska förbundsfördraget, lågo i händerna på Sosnkowski; men inget positivt resultat uppnåddes, enligt hans mening på grund av bristande handlingskraft från fransk sida. Inte heller Becks 1939 i sista ögonblick med England slutna garantifördrag skänkte den polska krigsmakten några mera betydande förstärkningar, fastän denna hade ett skriande behov av materiel för motoriseringen, för att utbygga flygvapnet m. m. Kort före den tyska inmarschen höll Sosnkowski ett tal, som uppmanade civilbefolkningen till motstånd, utan att dylika aktioner vid denna tidpunkt därför skulle ha varit organisatoriskt förberedda.

Så började kriget. Rydz-Smigly var tvungen att vid tre gränser samtidigt bjuda motstånd mot den överlägsne angriparen. Endast på ett ställe, i Sydvästpolen, lyckades ett enda motangrepp: där förde Sosnkowski befälet. När det var för sent, lämnade överbefälhavaren ledningen vid hela västfronten till denne. Men då var Polens öde redan beseglat, och omedelbart därefter började ryssarnas frammarsch österifrån. Sosnkowski lämnade sitt befäl först då allt var förlorat, och han anlände på äventyrliga vägar till Frankrike, där han blev den förste krigsministern i Sikorskis exilregering, tidvis även dess ställföreträdande premierminister. 1940 måste han tillsammans med Sikorski fly över till England. Vid ett av den brittiska huvudstadens flygbombardemang sårades han svårt; hans oförstörbara krafter övervunno även dessa sår, liksom förut följderna av självmordsförsöket och kort före krigsutbrottet en svår familjeolycka.

För sina polska landsmän ter sig den högväxte, vithårige officeren med de från tjänstens och jaktens friluftsliv solbrända kraftiga ansiktsdragen som en ödets, deras eget ödes man. De ha anpassat sin nationalsång — hymnen med den svärmodiga texten och den lustiga dansmelodien, vilken en gång diktats för Napoleontidens idealistiske emigrationsgeneral Jan Henryk Dombrowski — först efter Pilsudskis och sedan, åtminstone i propagandalitteraturen, efter Sikorskis namn. Nu sjunga de:

»Än är Polen ej förlorat, så länge vi ej dö.
Vad främlingsmakt ifrån oss tagit, vapnen återge.
Marsch, marsch, Sosnkowski, från Italiens sol till Polens snö
Din ledning skall nu på nytt oss enhet ge.»

B.

Sista aktens första scen? Efter slutkatastrofen i Nordafrika förlöpte maj och juni utan stora militära sensationer. Vad som skedde, var dock i själva verket högst betydelsefullt. Pantelleria och öarna däromkring betvingades med enbart luftbombardemang — en nyhet i krigshistorien — och därigenom skapades ytterligare förutsättningar för den invasion i Italien, som med största energi och precision förbereddes av de anglosaxiska makterna. På lång sikt måhända ännu betydelsefullare var emellertid den av den stora allmänheten lätt förbisedda utvecklingen på ett annat område. Maj och juni bragte förvånansvärt låga sänkningssiffror för det allierade tonnaget, samtidigt som av allt att döma ett mycket stort antal tyska ubåtar förstördes. Faktum har erkänts även på tysk sida. Amiral Dönitz' upphöjelse till chef för den tyska flottan hade alltså icke medfört den utlovade intensifieringen av det tyska blockadkriget utan tvärtom följts av det svåraste bakslag, som dittills drabbat detta. Iakttagelsen rubbas icke av den tyska julirapporten angående sänkningarna, trots dess vida högre siffra; sänkningarna stodo nämligen främst i samband med bekämpandet av invasionen på Sicilien. Resultatet av dessa händelser synes vara av den allra största räckvidd. Även om det ännu mycket väl kan tänkas, att sänkningssiffrorna på nytt börja stiga, har fartygsproduktionen i U. S. A., England och Canada nu nått en sådan omfattning, att en betryggande marginal för de allierade förefaller säkerställd. Därmed är den enda chans till seger, som på senare tid återstått för axelmakterna, definitivt borta.

Men i juli ha utsikterna avsevärt försvagats även till vad som väl på senare tid varit axelmakternas egentliga förhoppning bakom den göbbelska segerpropagandans Potemkinkulisser: en oavgjord kamp enligt mönster av Fredrik II:s slutliga resultat i sjuåriga kriget. Några dagar in i juli igångsattes mot den ryska frontens framskjutna bäge kring Kursk ett tyskt angreppsföretag. Det är ännu ej klart, om det här verkligen var fråga om en stor sommaroffensiv med betydande egna strategiska mål eller om det »blott» gällde en stöt med det begränsade syftet att förekomma ett väntat ryskt angrepp. Möjligen var det åter fråga om ett initiativ av Hitler själv, emot de mera realistiska fackmilitärernas avrådande. I alla händelser körde attacken efter obetydliga inledningsframgångar fullständigt fast och övergick snart i en vida mäktigare rysk offensiv. Från början var denna riktad mot den framskjutande tyska frontkilen vid Orel, men i skrivande stund har den utvidgats till att omfatta mycket betydande delar av hela östfronten. Efter sega strider ha ryssarna lyckats erövra Bjelgorod och framför allt Orel, en av de viktigaste strategiska knutpunkterna i hela stridsområdet. De måhända än betydelsefullare tyska baserna Brjansk och Charkov synas nu sväva i överhängande fara. Deras fall kunde lätt leda till att största delen av Ukraina skiftar herre. Bortsett från de territoriella och materiella vinsterna har den ryska offensiven framför allt den betydelsen, att den binder tyska arméer och tyskt flyg i öster vid den tidpunkt, då den så länge debatterade andra fronten omsider tagit gestalt.

Ett livligt nervkrig under maj och juni hade eftersträvat att göra

världsopinionen — och såvitt möjligt väl även försvararna — villrådigarna om var de allierade skulle sätta in sin första stöt. Det blev emellertid ej, som man sökt göra troligt, Balkan utan, åtminstone i första hand, Sicilien, som fick känna av invasionen. Ett dylikt val var också med hänsyn både till det geografiska läget och till de allierade arméernas placering det naturliga och väl även det på axelhåll väntade.

Under general Eisenhowers åtminstone nominella högsta ledning men med engelsmän — generalerna Alexander och Montgomery, amiralen sir Andrew Cunningham och flyggeneral Tedder — på de ledande posterna vid själva utförandet inleddes den omfattande, svåra och komplicerade operationen mot Sicilien med utomordentlig precision. Den har under de följande fyra veckorna krönts med en framgång, som synes ha överträffat alla beräkningar. Visserligen ha angriparnas mest krigsvana trupper, Montgomery och hans segerrika åttonde armé, mött ett skickligt och hårdnackat motstånd av tyska elitdivisioner på ett synnerligen viktigt avsnitt, Cataniaslätten, som spärrar den direkta vägen till Messina med dess övergångsled till fastlandet. Här har framryckningen efter begynnelseframgångarna gått blott meter för meter och även enligt Londonuppgifter icke motsvarat den ursprungliga tidtabellen. Men i gengäld har Montgomery genom att binda fiendens bästa trupper gjort uppgiften så mycket lättare för amerikaner och kanadensare i öns mellersta och västra delar. Framgången där har varit lika fullständig som snabb, och efter erövringen av Palermo, Marsala och Trapani återstod ej mera än Siciliens nordöstra flik kring Messina och Catania i axelns händer. Fångantalet är redan stort, och hittills kända detaljer synas klart visa, både att den italienska arméns motstånd varit skäligen halvhjärtat och att civilbefolkningen haft vida större sympatier för angriparna än för den tyske vapenbrodern. På många håll tycks fälttåget ha haft samma karaktär av militärpromenad som en del av tyskarnas triumfer 1940. Sedan de allierade i början av augusti efter omgrupperingar återupptagit offensiven på Sicilien med full kraft och erövat Catania, är den totala erövringen av Sicilien sannolikt en fråga om mycket kort tid. Därmed öppnas möjlighet till en övergång till Calabrien och Apulien och till luftoffensivens utsträckning över hittills skyddade delar av axelns territorium.

De folkpsykologiska och politiska följderna i Italien av det sicilianska debåclet och av det intensiva och ohämmade luftkriget mot fastlandet med bombningen av militära mål i själva Rom som hittillsvarande höjdpunkt ha varit snabba och dramatiska. Partisekreteraren Scorzas drakoniska rensningsåtgärder och det nu påbjudna stränga belägringstillståndet läto ana en stark jäsning inom vidsträckta lager av befolkningen. Åtskilliga uttalanden i den fascistiska pressen visade ett starkt missnöje med den tyska hjälpens otillräcklighet. Ett improviserat möte mellan Hitler och Mussolini i Norditalien torde ha dryftat detta viktiga spörsmål, tydligen utan att leda till någon för Italien tillfredsställande lösning. Därmed var Mussolinis öde avgjort. Under ännu inte fullt kända omständigheter — möjligen har folkstämningen därvid spelat en aktiv roll — avske-

dades han den 25 juli av konung Viktor Emanuel och ersattes med sin gamle medtävlare, konungahusets särskilde förtroendeman marskalk Pietro Badoglio, som diktatorn i december 1940 låtit falla såsom syndabock för det misslyckade överfallet på Grekland.

Full klarhet föreligger ännu ej om Badoglios och hans konungs avsikter. Att fascismen avvecklats, åtminstone att börja med till förmån för en ren militärdiktatur, är uppenbart. I proklamationerna vid statsvälvingen talades om att kampen går vidare. Den närmaste tiden kommer att visa, hur dessa ord böra fattas. Det förefaller *a priori* osannolikt, att Mussolini skulle ha störtats, om man ej avsett att bryta med hans olyckliga utrikeskurs under de senaste åren. Badoglio liksom även konungahuset ha länge ansetts stå kritiska mot den krigspolitik, vari han invecklat Italien. Det faller också i ögonen, att axeln och Tyskland ej alls nämndes i proklamationerna vid regimskiftet. Sannolikt ehuru ej alldeles säkert förefaller därför, att de nya makt-havarna avsågo att vinna tid till sondering av de villkor, på vilka en separatfred eller kapitulation kan uppnås. Valet till utrikesminister av ambassadören i det neutrala Ankara (tidigare ackrediterad hos den Heliga stolen) pekar också i sådan riktning. Emellertid tycks det, som om Badoglio hoppats kunna återföra Italien till ställningen av neutral — ett hopplöst projekt, då de allierades vidare krigföring förutsätter möjligheten att nyttja halvöns östkust och Poslätten som baser för nya angreppsforetag. Huruvida deras uppläggning av den diplomatiska kampanjen med kravet på »kapitulation utan villkor» varit i allo lycklig ur folkpsykologisk synpunkt, kan göras till föremål för diskussion. Mycket tyder på att general Eisenhower skulle ha föredragit en smidigare och älskvärdare formel. Den strikta radikala renlärigheten i vissa Londonkretsar reser här, liksom när det gällde Nordafrika, hinder för en statsmannamässig taktik.

Händelserna i Italien, särskilt om de utveckla sig till dess utträde ur kriget, kunna ej undgå att göra djupt intryck i Tyskland och — kanske ännu mera — hos dess mindre bundsförvanter såsom Ungern, Rumänien och Finland, alla tre redan förut tveksamma eller ångerköpta. En händelseutveckling av samma slag som i oktober—november 1918 efter Bulgariens kapitulation kan måhända komma att utspelas snabbare, än man tidigare räknat med. Mycken skadegörelse på liv och kulturvärden skulle därmed besparas Europa. Om konung Viktor Emanuel emanciperat sig från sin *major domus* i tid för att rädda kronan åt sin urgamla dynasti, återstår att se.

Även på andra håll har läget under sommaren starkt mörknat för axeln. I farvattnen nordöst om Australien befinna japanerna sig klarare än någonsin förr på defensiven. Mundas fall öppnar där vägen för nya allierade initiativ. Viktigare är än så länge luftkrigets utveckling över Tyskland, där Görings förr så segerrika luftarmador numera kämpa en ganska ojämn kamp. Det fruktansvärda öde, som övergått Hamburg — djupt beklagligt ur humanitär och kulturell synpunkt men en logisk följd av den krigföring, som utexperimenterades över Warschau, Rotterdam, London, Coventry och Belgrad — ger hemiska förebud om det öde, som förestår andra tyska centra.